

KATICA SZÉP LEÁNY

RÓNAI BÉLA

(A gonosz anyós, illetve A vízbeölt menyecske balladatípus
egy változata)

Idősanyám úgy meséte, mikò mék kislányog vótunk — mindég nagyon szokat nekünk sokat mesēni. Érdekűt minket mindég ijesmi.

Hotyhát vót èccò egy nagyon szép lány. Uty hitták, hoty Katica szép leány. Beleszeretött egy gazdag legény. Annak a gazdag legénnek a zannya még nagyon haragudot rá. De azér a legén csak évette. Közbe ja legénnek ē kellöt mēnni a háborúba. Ithum maratt ám a lánya, a Katica szép leány a legénnek a zannyávā. Az még azon törte a fejit, hoty hugyan emissze ē. Mēkfogatta ja halászokat. Osztán beledobatta ja vízbe. 'sz belefullatt. Hát mēggyütt a zura neki ja háborubu. Kereste ja feleségit. Az annya nēm merte kivallani, hogy az má nincs, hanem ékeszte jám, hoty

El-kül-tem, el-kül-tem a hosz-szi pin - cé - be.

Né - ked vő - rözs bo - rér, né - ked vő - rözs bo - rér.

Hát ēmēnt ám a pincébe. Keresi, kijabállí, nem találí. Hát közbe lépattant ám egyg abrics a hordóru. 'kó ékeszte, hoTY

Mid bussz énelülem, Katica szép lejány?

Mid bussz énelülem, Katica szép lejány?

De bizony csak nēm taláta mēg! Hád akkó monta a zannyának, monygya mēg, hotyhát hová tette ja feleségit. Hát bizony az mēgmonta, hogy ü beledobatta ja vízbe. Hát ēre ēmēnt ám a víz szélire, osztán monta jám

Elkültem, elkültem a messzi fojóra.

Addik föröszötték, el is eresztötték.

Emēnt ám ēre ja legény a halászokhó. Oszta ēmonta nekik, hoTY

Jó napot, jó napot, halász pajtásajim.

Vessétök, vessétök ezüst hállótokat!

Fogjatok, fogjatok mindönféle halat!
 Neköm is fogjatok szívembéli halat!
 Hát a halászog be is dopták a hállóikat, de bizony a Katica szép leánt
 nem fokták ki. Emént a másik halászokhó. Újra ékeszte, hoTY
 Jó napot, jó napot, halász pajtássajim.
 Vessétög, vessétök arany hállótokat!
 Fogjatok, fogjatok mindönféle halat!
 Neköm is fogjatok szívembéli halat!
 Hát bevetötték az arahhállót. Ki is fokták ám a Katica szép lánd, de még
 vót hāvā. 'kó éneköte, h'TY
 Foktatok, foktatok mindönféle halat.
 Neköm is foktatok szívembéli halat.
 't akkor mëgrepett a szíve.
 (Elmondta és énekelte: Vörös Mihályné Ivánka Teréz 39 é. tsz-tag. Báta
 (Tolna megye) 1962. március 11.

Magnetofonra vette, és a szöveget lejegyezte: dr. Rónai Béla. A dallamokat
 lejegyezte, és a szöveglejegyzést ellenőrizte: dr. Vargha Károly.

(A felvétel tartalmazó magnetofonszalag a Pécsi Tanárképző Főiskola
 magyar nyelvészeti tanszékének archívumában van.)

Közölt balladánknak véletlenül akadtunk nyomára. Ivánka Mária főiskolai
 hallgató a népi halászat hagyományait gyűjtötte Bátán és Dunaszekcsőn.
 Arra biztattuk, hogy ne csak a tárgyi emlékeket és azok elnevezéseit méltassa
 figyelemre, hanem a halászelet folklórját is gyűjtse össze. A gyűjtőmunkát
 magnetofonnal igyekeztünk teljesebbé és megbízhatóbbá tenni. Néhány ún.
 „halásznóta” (dal) magnetofonnal való megörökítése után sor került monda-
 szerű hiedelemtörténetek, legendák fölvetelére, s közben jutott eszébe egyik
 adatközlőnknek az itt ismertetett ballada.

Ő maga mesének tartotta és tartja, amint ez a közlést bevezető szavaiból
 is kiderül. Mi már a felvételkor sejtettük, hogy nem mindennapi variánssal
 van dolgunk. Sejtésünk helyességét a MTA Népzenekutató Csoportja igazolta.
 A Kossuth Rádió 1962. novemberében ifjúsági riportműsor keretében bátai
 gyűjtésünkből néhány dal mellett a *Katica szép leány* balladáját is sugározta.
 Így jutott el a híre KERÉNYI GYÖRGYHÖZ, aki a *Magyar Népzene Tára* számára
 kérte a szöveget s dallamot. VARGYAS LAJOS, a magyar népballadák kitűnő
 ismerője szerint e balladatípusnak ez az első előfordulása hazánk területén.
 (Vargyas Lajos szíves szóbeli közlése.)

A moldvai csángóknál följegyzett balladák közül *Az elégetett menyecske*-
 típusba sorolt balladákkal mutat kétségbevonhatatlan rokonságot, illetve típus-
 beli azonosságot. (*Marinka, Merinka* címen közölt kettőt CSANÁDI-VARGYAS:
 Röpülj páva röpülj, Magyar népballadák és balladás dalok, Bp., 1954. 103.
 és kk. A Moldvai csángó népdalok és balladák 'Bukarest, É. n.' c. kötetben 9.
 szám alatt *Merinka* címmel ugyanennek a balladatípusnak találjuk meg két
 változatát '103. és kk.')

A különbség az, hogy a moldvai változatok hőseit a gonosz anyós elégeti,
 Katica szép leányt viszont vízbe vetteti, és ott megfullad.

Az itt közzétett balladaváltozat legalábbis részben megcáfolja a Moldvai
 csángó népdalok és balladák Bevezetőjének következő megállapítását: „E kö-
 tetben is több olyan ballada 'MERINKA – én emeltem ki –, *Ifjú Mátyás király*,
Az öreg Dancia, Ilona és így tovább’ valamint dal van, amelynek párját a ma-

gyar anyagban pillanatnyilag nem ismerjük, s alaposabb vizsgálattal kell majd eldöntenünk, hogy vajon nem moldvai eredetű alkotásokkal van-e dolgunk?” (I. m. 39.)

Ha az itt közölt változatot egybevetjük ismert népballadáinkkal, első sorban a *Tiltott házasság*-típusúakkal mutat rokonságot. (Vö. DÁNOS ERZSÉBET: A magyar népballada, Bp., 1938.) A 24. sorszámú típusba a Kádár Katáról szóló balladaváltozataink vannak besorolva. Befejezésük közös jellemzője alapján CSANÁDI-VARGYAS *A két kápolnavirág* elnevezést adja e típusnak. S csakugyan a Moldvai csángó népdalok és balladák c. kötetben közölt „A” változat (103) és a CSANÁDI-VARGYAS *Röpülj páva, röpülj* c. kötetében Merika címen található (104) ezzel a motívummal fejeződik be.

Az érintett balladák hőseinek viszonyában mutatkozó lényeges különbség miatt a *Katica szép leány* nem sorolható ebbe a típusba.

Közölt balladánk kapcsolatba hozható még a DÁNOS katalógusában 26. sorszámot viselő *Szép Júlia, Szép Lília*-típussal is. (L. I. m. 84–85)

Nyelvi megformálását, szerkezetét illetően még egy figyelemreméltó észrevételünk van. A feleségét (*Katica szép leányt*) elvesztett ifjú és gonosz anyja között folyó párbeszéd sok rokonvonást mutat a BERZE NAGY JÁNOS gyűjteményében (Baranyi Magyar Néphagyományok, Pécs, 1940. I. köt.) *Fodor Katalina* (163), *Landervári Dorka* (181) mindegyik változatában megtalálható párbeszéddel, amely ezekben a leányt szegénybe ejtő legény és a leánygyilkos anyja között folyik.

A *Katica szép leány* eléggé romlott változat. Keveredik a mesével, nagy helyet foglal el benne a próza, továbbá az elejéről hiányzik a búcsúzó legény és az anyja, illetve utána a védtelenül maradt menyecske és a napa között folyó párbeszéd. A végéről pedig lekopott a valamikor feltétlenül odatartozó balladái közhely: a szerelme után halálba menő legény átka, melyet a gonosz anyára szór.

Balladánk életútjának földerítéséhez az első támpontot maga az adatközlő szolgáltatotta. („Idesanyám úgy meséte...”.) Édesanyja (özv. Ivánka Ferencné Szántó Anna 74 é.) még él, ugyancsak Bátán. Elmondattuk vele is e „mesét”. Az emlékezeti gátlás okozta hibáktól, hézagoktól eltekintve ugyanúgy mondta el, mint leánya. Azt is megtudtuk, hogy özv. Ivánkáné szintén az anyjától hallotta. Elterjedtségének megállapítására további kutatások szükségesek. A ballada részletes tartalmi és formai elemzésére nem vállalkozunk. Ez a magyar népi epika, illetve a magyar népzene szakembereinek a feladata lesz.